

Gajus Cilnius Maecenas, 70-8 F, romersk riddare och statsman, som tack vare en stor förmögenhet och livligt intresse för litteratur kunde understödja romerska skalder som Horatius, Vergilius, Propertius m fl.

I storsvensk litteratur har man också utnämnt en svensk Maecenas eller "Nordens Maecenas", som sig bör, nämligen Karl X Gustavs svåger greven, rikskanslern, konstsamlaren och mecenaten Magnus Gabriel de la Gardie. Han beskrivs som en av Sveriges frikostigaste kulturfrämjare. Som mecenat kan han till och med tävla med Gustav II Adolf, Gustav III eller Alfred Nobel.

Otvivelaktigt har de la Gardie "skänkt" stora bokskatter till svenska bibliotek, men det talas inte så gärna om "gåvornas" bakgrund. De länder som blev hemsökta av de la Gardie och andra svenska "boksamlare" vill nog inte utnämna de la Gardie till kulturfrämjare utan i stället väljer man hellre beteckningen "kulturskövlare".

UR

"NORDENS MAECENAS"

Magnus Gabriel de la Gardies inventeringar och plundringar av danska och skånska bibliotek under svenske kungens beskydd.

I september månad 1658 kom svenske kungens svåger Magnus Gabriel de la Gardie till Själland, därtill särskilt kallad av sin beskyddare och välgörare. Som det anstår en herreman, erhöll han genast ett betydande underhåll, genom att han tilldelades Jungshoveds län med underlydande gårdar på Själland samt godset Ravnholt på Fyn. Jungshoved län innehades på den tiden av Jörgen Reedtz, medan Ravnholt ägdes av Christer Jörgensen Skeel.

Det hör till saken, att på de la Gardies önskelista stod det gårdar med bibliotek! Av den dåvarande landsdomaren i Halland, Magnus Dureel, hade de la Gardie fått de tips han behövde, såväl vad det gällde danska som skånska gods med värdefullt lösöre och bibliotek, liksom var sådant fanns att hämta i Köpenhamn den dag staden fallit i svenskarnas händer! Dureel var också rätte mannen att vända sig till i dylika spörsmål, han kände sitt gamla hemland mycket väl.

I en särskild "donation" den 30 november 1658, erhöll de la Gardie av sin svåger, rätten till allt lösöre, husgeråd, hästar och fäkreatur i "hans län". Gåvan utökades den 21 december 1658 genom ännu en "svågerdonation", en verkligt värdefull

sådan nämligen, alla gods och gårdar som tillhört Christer Jörgensen Skeel belägna på Jylland, Fyn, Själland och annorstädes.

Den 27 september 1658 skrev dåvarande landsdomaren i Halland, Magnus Dureel, svar på de la Gardies förfrågan om en förteckning över gods och gårdar i Skåne och Halland, tillhörande dansk-skånska adelsmän som ej avlagt trohetsed till svenske kungen. Här fick de la Gardie en lång lista på gårdar, som kunde vara lämpliga för riksskattmästaren och hans hustru. Där nämnes bland annat fru Dorthe Rosenkrantz gårdar Sövde, nuvarande Sövdeborg, och Tosterup samt Ove Thotts gård Bjersholm.

Hos sin sväger, den svenske kungen, utvecklade de la Gardie favörerna att han och hans familj erhöll de omtalade gårdarna som "donationer". På så sätt fick de la Gardie för egen räkning Sövde den 10 januari 1659. Hans hustru, svenska drottningens syster, Maria Euphrosyne, fick för sin räkning Tosterup den 20 oktober samma år, medan parets dotter Catharina Charlotta fick sin del av rovet, Bjersholm redan den 15 november året innan.

Redan i november 1658 sände de la Gardie sina kunskapare, majoren Johan Appelbom och sekreteraren Tobias Geisler till Skåne för inventering av mobilierna, som också ingick i "donationerna". Här fann man ganska ansenliga bibliotek och andra skatter. De la Gardie kunde genom detta utöka sina samlingar med värdefullt gods, som tillhörde den ansedda adelsfamiljen Thott i Skåne. Åtskilligt har bevarats till våra dagar "uppåt landet", som sig bör på särskilt utvalda platser.

Trots aktningvärda försök av prästmannen Morten Jensen Rønnebaek lyckades denne inte rädda Jörgen Reedtz bibliotek från att falla i de la Gardies händer. De la Gardies speciella "spårhund", sekreteraren Israel Schultz, lyckades nämligen hitta det undangömda biblioteket i prästens höstackar. Biblioteket, som enligt förteckning uppgick till 550 nummer, innehöll en mängd värdefull litteratur av italiensk, spansk och fransk härkomst, liksom äldre danska verk som Huitfeldts Krönika, Gamble danske Laugbogh, Odense rette Ordinantz med flera. Merparten av detta gamla danska bibliotek finns numera i Kungliga Biblioteket i Stockholm och i Universitetsbiblioteket i Uppsala.

De båda gårdarna Ostrup och Hunderup i Saaby socken, väster om Roskilde, kom också på de la Gardies lott. Israel Schultz inventerade gårdarna trots motstånd av fru Karin Sehested, maka till Jörgen Seefeld, men hon fick ge sig och till de la Gardies hantlangare överlämna det de ville ha. Schultz fick också de la Gardies uppdrag, att eftersöka lösöret till de gårdar han fått genom den förut omtalade "donationen" av den 21 december 1658. Jylland och Laaland var emellertid nu stängda eftersom svenskarna var utkörda därifrån, återstod då Ravnholt på Fyn. Där fann emellertid Schultz inte något annat än en större kopparpanna i brygghuset och två porträtt av Christer Skeel och hans hustru, men det var ju alltid något. Andra "gamar" hade redan varit där. Svenske kungen hade nämligen redan vid

svenskarnas ankomst i början på augusti "donerat" vad som fanns där till riksamiralen Wrangel!

Schultz skyndade då för sin herres räkning till Nakskov. I fästningen, som svenskarna intagit i juli, fanns en del lösöre tillhörigt Skeel bl a "3 grå hästar för een Caret". Där var också Schultz för sent ute, även detta var redan "skänkt" till andra behövande i den svenska armen.

Det lyckades dock bättre på andra ställen, de la Gardie kom nämligen över ännu ett par värdefulla bibliotek nämligen Gunde Rosenkrantz boksamling på Vindinge och Burkard Ruds på Laaland. Särskilt det förstnämnda var mycket värdefullt då det innehöll en mängd vetenskaplig och annan litteratur samt därjämte flera inkunabler som t ex Bartholomaeus Platina, *Viae pontificum*, tryckt i Treviso 1485 och Petrus de Palude, *Sermones thesauri novi de sanctis*, Strassburg 1491.

Även böcker från de la Gardies rov av de Rudska biblioteken förvaras i Kungliga Biblioteket i Stockholm och i Universitetsbiblioteket i Uppsala. Verken bestod huvudsakligen av arbeten om byggnadskonst, fortifikation, krigsväsen, matematik, medicin och naturvetenskap. Riksrådet Gunde Rosenkrantz bibliotek var över huvudtaget ett av de största som tillföll de la Gardie. Bakom dessa stora boksamlingar fanns två andliga stormän i Danmark, - Gundes fader teologen Holger Rosenkrantz och historikern Anders Sörensen Vedel.

Från Holger Rosenkrantz bibliotek härstammade ett stort antal ytterst värdefulla verk. Förutom vad som nämnts kan tilläggas som exempel, *Jydske Lov*, *Skaanske* och *Sjællandske Lov*, äldre italienska och tyska verk, äldre inhemska danska verk och dessutom viktiga handskrifter till Danmarks historia. Där fanns också Gunde Rosenkrantz egna historiskt-politiska skrifter, bland andra mot svenskarna riktade "perfida" pamfletter. Av de delar som tillhört Vedel kan nämnas äldre teologisk litteratur före och efter år 1600 och minst en inkunabel Petrus de Alliaco, *Quaestiones super I, 3-4 libris sententiarum*, tryckt i Strassburg 1490. Bland skatterna kan också nämnas en handskrift med riddarromaner och den äldsta avskriften av Henrik Harpestrengs läkebok och en helt oersättlig *Annalsamling*.

Den förste danske Saxoöversättaren Anders Sörensen Vedels bibliotek var ursprungligen ett av de allra främsta i Norden. Det kom i de la Gardies händer 1658, men man vet inte bestämt var det togs. Ur den rika floran kan nämnas vetenskapliga verk från mellersta 1500-talet, som tillhört Tycho Brahe samt matematiska och astronomiska verk. Där fanns också Adam av Bremens *Historia ecclesiastica* - en viktig källa för Nordens historia, som utkom i tryck genom Vedels försorg 1579. Flera teologiska verk huvudsakligen från 1500-talets Tyskland och historiska verk från Schweiz och Tyskland från samma tid, liksom medicinska och naturvetenskapliga verk från 1500-talets Tyskland. Där fanns också det mesta av det som vid den här tiden hörde till den danska historien ävensom geografiska och topografiska arbeten, juridicum och mycket annat. Vad som idag återstår av detta s.k. "krigsbyte" finns huvudsakligen på

Universitetsbiblioteket i Uppsala, på Kungliga biblioteket i Stockholm och i mindre delar i Lund.

Rosenkrantz visste vad som skulle drabba hans skatter därest svenskarna skulle lyckas med sin väntade invasion. Redan i samband med krigsutbrottet 1657 lät han packa in sina bibliotek för förvaring i Korsör. Men det hjälpte inte, ty här snokade Carl Gustaf Wrangels hejdukar reda på skatterna, men i samband med Roskildefördraget återfick Rosenkrantz sina boksamlingar. Under det andra kriget råkade emellertid Rosenkrantz ut för en värre "boksamlare" nämligen, svenske kungens svåger de la Gardie. Denne visste genom sina kunskaper mycket väl vad som fanns att hämta och redan den 5 oktober 1658 inventerade de la Gardie de omtalade biblioteken, genom sin tyske sekreterare Johan Tobias Geisler. I samband med denna åtgärd beslagtogs biblioteken för de la Gardies räkning, sedan den kunglige svågern, den svenske kungen, "skänkt" all den värdefulla egendomen till sin skyddsling!

Det är inte någon större konst att göra sig rikedomar när man får dem till "skänks" på sätt som skedde och det är heller ingen större egenskap att vara generös, när det bortskänkta har stulits utan någon som helst ersättning till de rättmätiga ägarna. Det gällde för de la Gardie att snabbt föra över de rövade bokskatterna till hans litteraturförstärkt hemland. Redan den 21 oktober 1658 transporterades biblioteken till Helsingør, för vidare befordran över sundet. Totalt uppgick enbart denna transport till nio eller tio lådor, och varje låda var så tung att den inte kunde transporteras med enbart en hästföra!

De la Gardies "krigsbyten" och "donationer" finns i stor utsträckning kvar på enskilda platser, vilket också har antytts på några ställen i de här raderna. Man kan fråga sig hur mycket av dessa bok- och konstskatter, som nu finns i Uppsala, Stockholm, på olika slott och herremansboningar från Mälardalen i norr till Maltesholm och Borrestad i söder, är rena rama plundringsbytet hemfört av denne "Nordens Maecenas"?

På de la Gardies efterlämnade kvarlåtenskap i form av boktitlar på biblioteken i Stockholm och Uppsala och andra platser, förekommer de flesta av de gamla danska adelsätterna med sina namn eller Ex libris, minnande om de ursprungliga ägarna och om de dåd som hade samband med överförandet till Sverige av dessa nationalegendomar.

Borrestad nämndes i förbigående här ovan. Därom kan ytterligare tilläggas, att Borrestad utskiftades under senare delen av 1800-talet från Maltesholms gods. Här fick då en sentida de la Gardie med förnamnet Pontus, en ståndsmässig bostad 1927 i form av Skånes yngsta slott. Från Maltesholm överfördes då de berömda de la Gardieska samlingarna och olika rariteter, liksom det på praktband rika biblioteket. Vidare en stor handteckningssamling med verk av de stora mästarna Rembrandt, Rubens och Jordanes. Det finns anledning att ställa frågan, om hur mycket av detta värdefulla lösöre har hitförts av den gamle "Maecenas" de la

Gardie och även frågan, hur han kommit över "bytet", eller vilka delar som är "plundringsbyte" och var i så fall brottsplatserna är belägna.

Magnus Gabriel de la Gardie, med sydfranska anor, svenske kungens svåger, en man med ha-begär i det meningslösa krigets kölvatten, - de la Gardie, en "stormaktstidens" svensk, en bland otaliga andra.